

диахронический срез дискурса содержит набор представлений английской лингвокультурной общности о себе и других, складывающихся в разные исторические эпохи существования народа. При диахроническом анализе в центре внимания оказывается процесс формирования образа общности через осознание ею своей этнокультурной специфики. Синхронический аспект даёт возможность представить горизонтальный срез дискурса английской коллективной идентичности, показать каким является образ английской лингвокультурной общности в данный момент её развития.

Английская коллективная идентичность формировалась под воздействием многих факторов: географических, исторических, геополитических, экономических, социокультурных и т.д., каждый из которых или их определенная совокупность могут быть ведущими идентифицирующими признаками в конкретный период времени. При этом в ней есть некие «константные составляющие, существующие в самосознании общности» [5, с. 24] и представленные в её культуре на протяжении многих веков. Совокупность таких *неизменных* представлений английской лингвокультурной общности о себе (а также то, как её видят другие), выраженных в определенных языковых знаках, функционирующих в текстах, даёт возможность более полно судить об английской коллективной идентичности как когнитивно-дискурсивном конструкте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман. Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2002. – 325 с.
2. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: От психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – Изд. 4-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288 с.
3. Красных В.В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / Красных В.В. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 375 с.
4. Матузкова Е.П. Идентичность и лингвокультура: методология изучения: монография / Е.П. Матузкова. – Одесса: Издательство КП ОГТ, 2014. – 333 с.
5. Попова М.К. Национальная идентичность и ее отражение в художественном сознании / М.К. Попова. – Воронеж: ВГУ, 2004. – 170 с. (Серия «Монография»; Вып. 5).

УДК 811.161.2'373.46

Наталія Шеремета
(Київ)

ПОНЯТТЯ «ТЕРМІН», «ПРАВНИЧИЙ ТЕРМІН» У СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Статтю присвячено аналізу й розмежуванню понять термінології права «термін» і «правничий термін» у сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: термінологія, термін, правничий термін.

The article deals with the analysis of the term, law terminology peculiarities in modern linguistics. The terms «term», «law terminology» have been distinguished.

Key words: term, terminology and law term.

Аналіз значної кількості праць українських і зарубіжних лінгвістів із термінології за останні кілька десятиліть показав, що дослідники не можуть досягти однотайності у трактуванні поняття «термін».

Мовознавці прагнуть доступно формулювати поняття «термін» (О.С. Ахманова, Г.І. Васильєва, В.П. Гондюл, Т.І. Панько, О.О. Реформатський, Л.О. Симоненко, С.Д. Шелов

тощо). Представники різних термінологічних шкіл ґрунтовно досліджують проблему визначення цього поняття.

Існує немало визначень поняття «термін». Поняття «термін» – об'єкт дослідження багатьох наук, і кожна з них прагне виділити в ньому найвизначальніші, на її переконання, ознаки. Наведемо деякі з визначень поняття «термін», які зустрічаються в сучасному мовознавстві.

Із погляду філософії, «**термін** (з лат. terminus – межа, кордон) – це слово або словосполучення, що означає спеціальне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» [15. с. 798].

Сучасні дослідники термінології розуміють сутність поняття «термін» по-різному. Відсутнє загальноприйняте тлумачення поняття «термін». Наприклад, В. Даниленко у праці «Русская терминология. Опыт лингвистического описания» представляє близько 20 різних визначень цього поняття, підкреслюючи при цьому, що це незначна частина від загальної кількості [2. с. 86].

І.С. Квітко, спираючись на різні визначення поняття «термін», пропонує «сумарне» визначення цього поняття: «**Термін** – це слово чи словесний комплекс, що співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки), що вступає в системні відносини з іншими словами та словесними комплексами й утворює разом з ними в кожному окремому випадку та в певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю та експресивною нейтральністю» [3. с. 21] (тут і далі переклад наш – *Н.Ш.*).

За В. Виноградовим, термін – це слово, що має дефінітивні функції [10. с. 12–13].

Науковці, формулюючи багатоманітні дефініції терміна, правильно вказують на його суттєві особливості, наприклад: термін – це слово чи словосполучення, стійке стосовно мови конкретної науки (техніки), яке позначає науковий чи технічний факт, має яскраво виражений автономний смисл і є лексичною одиницею певної науково-технічної мови [18. с. 100]; термін – це слово (чи словосполучення), яке точно виражає те чи інше явище дійсності і є однозначним [11. с. 82].

У працях російських мовознавців присутні формулювання, які варіюють як за виділеними провідними якостями терміна, так і за чіткістю формування самого визначення, наприклад, «термін – це спеціальне слово (чи словосполучення), яке прийняте у професійній діяльності і вживається в особливих умовах» [15. с. 14]. Це формулювання є дуже загальним, зокрема, не зрозуміло, що мається на увазі під словами «особливі умови».

Особливо виразно це явище виявляється в термінології, яка застосовується в науці, техніці, мистецтві та інших галузях, пов'язаних з людською діяльністю й активним пізнанням світу. Утвердження українського термінознавства як науки потребує системного та всебічного вивчення, визначення ідеї українського термінотворення, яка повинна засновуватися на національній основі та залучати міжнародний досвід попередників.

Мовознавці не вперше стикаються з проблемою творення й упорядкування наукової термінології української мови. За довготривалу історію української мови це питання порушувалося кілька разів, але кожного разу ті чи інші політичні події (внутрішні або зовнішні) перешкоджали процесу опрацювання української концепції термінотворення.

О. Реформатський зазначав, що термінологія – це замкнутий словниковий контекст, межі якого зумовлені певною соціальною організацією дійсності. На відміну від буденної лексики термінологія має соціально-обов'язковий характер. Хоча терміни будь-якої наукової термінології чітко протиставлені загальним словам, все ж таки слід побоюватися проникнення в термінологію обивательських значень слів [14. с. 105]. Проте далі зустрічаємо: галузь термінології, з одного боку, замкнута, з іншого – перебуває в безперервній взаємодії з буденною мовою. Всяке буденне неслужбове слово може стати терміном шляхом включення до спеціального словника за ознакою точної відповідності до певного соціально організованого мовлення. З іншого боку, будь-який термін може

повернутися в буденну мову шляхом утрати точної відповідності з предметом, який називає [14. с. 106].

Словом «термінологія» до недавнього часу позначалася не тільки сукупність термінів будь-якої спеціальної галузі, але й сама наука про терміни.

Унаслідок виявлення такої уваги до проблеми виникла галузь термінознавства: 1. «У широкому розумінні терміни – це слова або словосполучення, що виражають певне поняття тієї чи іншої галузі науки, техніки та інших сфер людської діяльності» [5. с. 14]; 2. «Терміни визначаються як номінанти системи понять (реалій) науки, техніки, офіційної мови і їх відбиття у виробництві, суспільному житті чи його окремих галузях» [5. с. 14].

Отже, для дефініції терміна важливо не плутати атрибути терміна як об'єкта вивчення різних наук, зокрема мовознавства, логіки, філософії та права.

Вагомим також є питання **функцій терміна**. Оскільки будь-який термін ґрунтується на певній лексичній одиниці, при визначенні функцій терміна первинним принципом має бути визначення системи функцій загальноновживаного слова. Під **функцією терміна** розуміємо роль, яку він виконує як засіб визначення загального поняття [8. с. 3].

Оскільки для творення термінів мовним субстратом служать лексичні одиниці загальноновживаної мови, почнемо аналіз із загальноприйнятих функцій слів та розглянемо специфіку їх реалізації у ролі термінів. Як правило, наводиться наступний перелік функцій слів: репрезентативна, сигніфікативна, комунікативна та прагматична [10. с. 109].

Мовознавці виділяють чотири основні функції слова: **номінативну / репрезентативну** (слово називає, дає найменування), **сигніфікативну** (слово узагальнює), **комунікативну** (слово повідомляє) та **прагматичну** (слово передає почуття мовця).

Як і будь-якій лексичній одиниці, терміну, безсумнівно, притаманна **репрезентативна** або, як її ще називають, **номінативна функція**. Термін називає певні загальні поняття, предмети, явища, ознаки та властивості понять, проте дещо по-іншому, ніж загальноновживані слова. Специфіка реалізації цієї функції полягає в тому, що він позначає *спеціальне* поняття певної *спеціальної* сфери людської діяльності (робота, побут, сфера послуг і таке інше), а терміни номінують чітко визначені поняття, які стосуються науково-технічної діяльності людини. Цю рису термінологіки виділяє В. Даниленко, зазначаючи, що тільки, будучи складовою лексики наукової мови, термінологія використовується у своїй прямій номінативно-дефінітивній функції [2. с. 202]. Отже, дві функції терміна – номінативну та дефінітивну – науковець зводить в єдину. Доцільніше називати цю функцію репрезентативною, оскільки «в останній час частіше говорять не про називання предметів, а про репрезентацію їх за допомогою лексичних одиниць» [7. с. 64]. Отже, репрезентативна функція не є притаманною лише термінам.

Сигніфікативна (знакова) функція – здатність виражати відмінні риси, змістовне поняття про певний клас предметів [10. с. 116]. Варто сказати, що як і термін, так і загальноновживане слово є знаками.

Комунікативна функція полягає в можливості терміна бути засобом передачі певної змістовної інформації за допомогою слів зі вставленням зворотного зв'язку. Ця функція притаманна всім лексичним одиницям. Оскільки термін є одиницею, в якій зосереджено знання певних галузей науки, то функціонування терміна як засобу комунікації є однією із найважливіших його складових. Комунікативну функцію ще називають інформаційною, навчаючою [7. с. 67–68], інформаційно-пізнавальною тощо. Однак, це не зовсім точно, бо йдеться, радше, про наявність у комунікативної (і не тільки) функції як однієї з базових функцій мови низки підфункцій чи вторинних функцій [6. с. 253].

Прагматична функція, що вказує мовця в акті обміну інформацією, термінові практично не властива. Вчені відмовляють **прагматичній функції** в окремому місці та розглядають її лише як вторинну (факультативну) відносно до головної (базової) функції – комунікативної. Як припускають дослідники, ця функція яскраво виражається тільки в політичних термінах.

Як слушно стверджує О. Реформатський, кожний термін є словом, але не кожне слово – термін. До термінів, на відміну від слів загальнонародної мови, висувають низку специфічних вимог, які є бажаними для дотримання в термінології певної галузі [13. с. 166].

Процес розвитку української правничої термінології довгий і складний. Формувалася вона в умовах, які неможливо назвати сприятливими. У період бездержавності розвиток юридичної термінології був фрагментарним, неповним, адже формування, утвердження, кодифікація правничої термінології значною мірою залежать не тільки від суто мовних, а й позамовних чинників.

А. Піголкін визначає **правничий термін** як слово або словосполучення, що вживається в законодавстві і є узагальненим найменуванням юридичного поняття, має точний і визначений зміст, відрізняється змістовою й функціональною стійкістю [17. с. 65].

Основою для функціонування національної правничої терміносистеми є розвиток правничої культури нації, який пов'язаний із розбудовою державності, формуванням нових суспільно-політичних відносин, намаганням наблизитися до єдиної європейської системи права, удосконаленням системи судочинства, різних галузей права, укладанням кодексів, законів тощо. Утвердження державності має сприяти й закріпленню у правах державної національної мови, її повноцінному функціонуванню в усіх галузях життя, передусім суспільно-політичній, юридичній, адміністративній.

Відповідно виникає потреба в розробленні, унормуванні, стандартизації юридичної термінології, якою користуватимуться насамперед юристи, законодавці, урядовці, державні службовці і яка водночас мусить бути зрозумілою та доступною для всього населення країни: *автономія, авторське право, адвокат, амністія, банк, вибори, влада, держава, договір, закон, злочин, корупція, кримінальна відповідальність, політика, право, правовідносини, правопорядок, прокурор, суддя, тиранія, тоталітаризм, фізична особа, юридична особа* тощо.

Вчення про терміни права – новий напрямок дослідження термінологічно-правової царини української мови, яка творить сучасні підходи як у мовознавчій, так і в юридичній науці.

Однією з основних ознак термінології права є загальноживаність. Оскільки різноманітні суспільні відносини є об'єктом правничого регулювання, то майже не існує такої сфери суспільного життя, якої прямо чи опосередковано не стосувалося б право.

Зауважимо, що в науковій літературі є цілком визначена позиція щодо систематизації правничої термінології. Як зауважує В. Навроцький, «...чинне законодавство України представляє собою певну систему, щось на зразок мозаїчного панно, яке закриває центральну частину єдиного правового поля країни і визначає кольорову палітру інших його частин. Саме в мозаїчному панно кожен кубик є самостійною частиною цілого. Разом з тим за кольором, розмірами і формою він настільки органічно пов'язаний з іншими частинами панно, що у сукупності, системі утворюється завершений художній твір» [9. с. 52].

Системність, тобто внутрішня узгодженість, що зумовлена логікою самого права, – важлива характеристика термінології права. Системність правової термінології базується на системі співвідношень юридичних понять, але не є тотожним її віддзеркаленням. Відсутність термінологічних одиниць на позначення правової реалії або поняття може свідчити і про наявність лакуни у терміносистемі [1. с. 84–89].

Терміни права формують складну органічну систему, перебувають у різноманітних зв'язках. Між ними існують термінотворчі зв'язки похідності (словотвірні, семантичні, граматичні, синтаксичні) та родові. Є терміни, що мають дефініції в законі, функціонують так звані «тимчасові» терміни, та ті, що мають багатовікову традицію вживання, серед них простежуються терміни загальноживані та вузькоспеціальні, які запозичуються з римського права або з інших правничих систем. Але в основі вони утворюються за слово- і термінотворчими типами та підпорядковуються загальним тенденціям: зростання термінотворчих ресурсів і спеціалізованих термінотворчих засобів, що створюються на їх основі, тенденції до гніздового термінотворення [5. с. 106].

Аналіз продуктивних моделей творення юридичних термінів у сучасній мові допомагає розкрити й описати їхній комунікативний і дериваційний потенціал національної термінології. Таким чином, з'ясування властивостей взаємодії стихійного / свідомого та природного / штучного в національній термінології є принципово важливим для термінознавства.

Дослідження й розв'язання проблеми створення терміносистеми важливо ще й тому, що в кожному епоху в національній мові виникають якнайкращі способи творення термінів як на ґрунті, так і в мові загалом використання мовних ресурсів інших мов у процесі контакту з ними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н.В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2005.
2. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания – М., 1977.
3. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов, 1976.
4. Квитко И.С., Лейчик В.М., Кабанцев Г.Г. Терминоведческие проблемы редактирования. Монография. – Львов, 1986.
5. Крыжановская А.В., Симоненко Л.А. Актуальные проблемы упорядочения научной терминологии / АН СССР. Ин-т языковедения им. А.А. Потебни. – К., 1987.
6. Куликова И.С., Салмина Д.В. Введение в металингвистику (системный, лексикографический и коммуникативно-прагматический аспект лингвистической терминологии). – СПб, 2002. – 352 с.
7. Лейчик В.М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Изд. 2-е, испр. и доп. – М., 2006. – 256 с.
8. Лейчик В.М. Термины и терминотесты – пограничная область между естественным и искусственным в языке // Вопросы терминологии и лингвистической статистики. – Воронеж, 1976.
9. Навроцький В.О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). – К., 2001.
10. Общее языковедение. Формы существования, функции, история языка. – М., 1970. – 599 с.
11. Прокофьев Г.С. Анализ юридического текста: некоторые вопросы теории // Вестник МГУ. Серия 11. Право. – 1995. – № 2.
12. Реформатский А.А. Введение в языковедение [Текст] / А.А. Реформатский. – М., 1947.
13. Реформатский А.А. Мысли о терминологии [Текст] / А.А. Реформатский // Современные проблемы русской терминологии. – М., 1986. – С. 165–198.
14. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка [Текст] / А.А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т рус. яз., отв. ред. В.П. Григорьев. – М., 1968. – С. 103–125.
15. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М., 1989.
16. Філософський енциклопедичний словник / НАН України; Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди / В.І. Шинкарук (голова редкол.). – К., 2002.
17. Язык закона / С.А. Боголюбов, И.Ф. Казьмин, М.Д. Локшина и др.; Под ред. А.С. Пиголкина. – М.: Юридическая литература, 1990.
18. Якушин Б.В., Шелурев А.А. О смысловой единице текста // Место терминологии в системе современных наук. – М.: Изд-во Московского университета, 1970.